

पुस्तक का पढ़ाना बड़ोदा राज्य के शिक्षण विभाग में
शुरू हुआ है।

हिन्दी मार्गोपदेशिका

भाग १.

चोधरी कन्हीसिंह कल्याणसिंह
सिद्धपुर.

कीमत ०-३-०

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાખિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૨૨૩ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ હિન્દી માગોપદેશિકા-૧-

વિષય

इस पुस्तक का पढ़ाना बड़ोदा राज्य के शिक्षण विभाग में
शुरू हुआ है।

हिन्दी मागार्पेदेशिका

भाग १

प्रयोजक और प्रकाशक

बोधरी कन्हीसिंह कल्याणसिंह
मिर्झपुर.

एज्युकेशनल सर्विस. बड़ोदा राज्य.

आवृत्ति चौथी

वि. सं. १९८६

सन् १९३०

[सर्वाधिकार रक्षित है]

कीमत ०-३-०

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૫૨૨૩

શ્રીયુત ગજાનન વિશ્વનાથ પાઠક દ્વારા
આદિત્યસુદ્રણાલય (અહમદાબાદ) મેં મુદ્રિત

શ્રીમેત સરકાર સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબ

આદિત્ય મુદ્રણાલય

॥ ओ३म् ॥

समर्पण

हिन्दी भाषा की उन्नति में रसिक, सत्कार्य के उत्तेजक,
सविद्य, स्वकर्तव्यनिष्ठ, साक्षरसमाजभूषण, सुपात्रों को
आश्रयदाता, आर्यकुल भूषण, विद्वद्वर्य श्रीमान्
रा. रा. नन्दनाथ केदारनाथ दीक्षित

के

चरणकमल में

यह तुच्छ भेट

समर्पित

करता

हूँ ।

आप का विनीत गुणझ,

चोधरी कन्होसिंह.

प्रथम आवृत्ति की प्रस्तावना.

सज्जनो ! हिन्दी भाषा के ज्ञाता प्रायः हिन्दुस्तान के प्रत्येक भाग में पाये जाते हैं और यह भाषा ऐसी सुगम और सरल है कि थोड़े प्रयास से इस को सीख सकते हैं । इसी कारण हिन्दुस्तान के सर्व नेता इस भाषा को राष्ट्रीय भाषा बनाने के लिये तन, मन और धन से प्रयत्न कर रहे हैं । हमारे विद्याविलासी श्रीमन्त बड़ोदा नरेशने इस भाषा को राष्ट्रीय भाषा बनाने के उद्देश से अपने राज्य में वर्रों से हिन्दी भाषा का शिक्षण दाखिल किया है । उन-श्री के उद्देश को फलीभूत करने के हेतु से यह हिन्दी मार्गो-पदेशिका नामक पुस्तक लिखी है ।

इस पुस्तक के रचने में हमारे माननीय श्रीमान मे. रा. रा. नरहरिशंकर शिवशंकर शास्त्री साहिब हेड-मास्टर हाईस्कूल सिद्धपुर, श्रीमान् मे. रा. रा. गोकुलदास मथुरादास साहिब, एज्युकेशनल इन्स्पेक्टर कडी प्रान्त, श्रीमान् तर्कशिरोमणि पंडित जयदत्त शर्मा काव्य तीर्थ, श्रीमान् चतुरभाई पुरुषोत्तमभाई पटेल बी. ए., श्रीमान् अम्बालाल माणिकलाल सोनी, श्रीमान् पंडित एस. आर. तिवारी तथा श्रीमान् उपाध्याय शंकरलाल बैजनाथ शर्माने अमूल्य सहायता दी है । उन महाशयों का हार्दिक उपकार मानता हूं ।

ता. २०-४-२८

सिद्धपुर.

चोधरी कन्हीसिंह.

ओ३म्
हिन्दी मार्गोपदेशिका.

..❧❧..

पाठ १

वर्ण विचार.

हिन्दी भाषाમાં બધા અક્ષરો બાળબોધ લિપિને મળતા હોય છે.

अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ॠ, लृ,
लृ, ए, ऐ, ओ, औ, अं, अः ॥

व्यञ्जन.

क, ख, ग, घ, ङ, च, छ, ज, झ,
झ, । ट, ठ, ड, ढ, ण, । त, थ, द,
ध, न, । प, फ, ब, भ, म, । य, र,
ल, व, । श, ष, स, ह, क्ष, ज्ञ. ॥

નોટ—હિન્દીમાં “ ળ ” હોતો નથી.

હિન્દી ભાષામાં ઉર્ડુ તથા ફારસી ભાષાના ઘણા શબ્દો વપરાય છે.

(૧) ક, ख, ग ની નીચે જ્યારે મીડું મૂકાય છે ત્યારે તેઓનો ઉચ્ચાર ગળામાંથી થાય છે. જેમકે:—કલમ, खत, गरीब.

(૨) જ નીચે જ્યારે મીડું મૂકાય છે ત્યારે તેનો અંગ્રેજી શબ્દ “ is ” માંના “ s ” ને મળતો ઉચ્ચાર થાય છે.

(૩) નીચે મીડું મુકેલા फ નો ઉચ્ચાર કરવો હોય ત્યારે નીચેના હોઠને ઉપલા હોઠ સાથે ભેગા ન કરતાં ઉપરના ઢાંત સાથે અડાવીને फ નો ઉચ્ચાર કરવો. જેમકે:—लिफाफा.

(૪) જ્યારે ड ની નીચે મીડું મુકાય છે ત્યારે તેનો ઉચ્ચાર “ લડવું ” માંના ડને મળતો હોય છે. જેમકે लड़ना, અને જ્યારે ढ ની નીચે મીડું મુકાય છે ત્યારે ઢનો ઉચ્ચાર “ ચઢવું ” માંના ઢને મળતો હોય છે, જેમકે पढ़ना.

(૫) ड डे ढ જે શબ્દની શરૂઆતમાં આવે તો કદી પણ તેઓની નીચે મીડું મુકાતું નથી, પરંતુ શબ્દના પ્રથમ અક્ષર પછી ગમે ત્યાં ड डे ढ આવે તો તેની નીચે મીડું મુકાય છે.

જે ड ની પહેલાં અનુનાસિક વ્યંજન હોય તો ड ની નીચે મીડું મુકાતું નથી, જેમકે:—पंडित, खंडन, मंडन इत्यादि.

અપવાદ:—भूडोल, बिडाल, खज्ज.

પાઠ ૨

વિભક્તિ વિચાર.

હિન્દી ભાષામાં ગૂજરાતી પ્રમાણે વિભક્તિઓ છે.

વિભક્તિના પ્રત્યય નીચે પ્રમાણે છે.

વિભક્તિ, એકવચન અને બહુવચનના પ્રત્યય એક જ.

૧ લી કંઈ નહિ, ને	૫ મી સે
૨ જી કંઈ નહિ, કો	૬ ઠી કા, કે, કી (સીઝિફ)
૩ જી સે	૭ મી મેં. પર, પૈ
૪ થી કે લિયે, કો	

૧ ગૂજરાતીમાં જ્યાં નામની ત્રીજી વિભક્તિનો “એ” પ્રત્યય લાગે છે ત્યાં હિન્દીમાં “ને” લાગે છે.

૨ જ્યાં ગૂજરાતીમાં કર્મ તેમ જ સંપ્રદાનાર્થે “ને” લગાડાય છે ત્યાં હિન્દીમાં “કો” લગાડાય છે.

રામ અને કિતાબ (ચોપડી) શબ્દનાં રૂપાખ્યાન નીચે પ્રમાણે છે.

વિભક્તિ.

રામ.

૧ લી	રામ, રામ ને
૨ જી	રામ, રામ કો
૩ જી	રામ સે
૪ થી	રામ કો, રામ કે લિયે, રામ કે વાસ્તે.

૫ મી રામ સે

૬ ઠી રામ કા, રામ કે, રામ કી.

૭ મી રામ મેં, રામ પર, રામ પે.

સંબોધન-હે રામ. અરે રામ, ઓ રામ.

કિતાબ (ચોપડી).

૧ ઠી કિતાબ, કિતાબ ને

૨ છ કિતાબ, કિતાબ કો

૩ છ કિતાબ સે

૪ થી કિતાબ કે લિયે, કિતાબ કો

૫ મી કિતાબ સે

૬ ઠી કિતાબ કી, કિતાબ કા, કિતાબ કે

૭ મી કિતાબ મેં, કિતાબ પર, કિતાબ પે

સંબોધન-હે કિતાબ, અરે કિતાબ, ઓ કિતાબ.

(૩) નામના બહુ વચનનાં રૂપો કરવાં હોય ત્યારે નામના અન્ત્ય સ્વર અ ને બદલે ઑ, આ ને બદલે આઑ, ઇ કે ઈ ને બદલે ઈઑ અને ઉ કે ઊ ને બદલે ઊઑ મૂક્યા પછી વિભક્તિના પ્રત્યયો લગાડવાથી બહુવચનનાં રૂપો થાય છે.

જમક:-કવિ-કવિયોં ને, સાધુ-સાધુઓં કો, નદી-નદિયોં મેં, તોતા-તોતાઓં સે.

પાઠ ૩

ક્રિયા વિચાર.

જેમ ગુજરાતીમાં ક્રિયાનું મૂળ ચિહ્ન “ વું ” છે તેમ હિન્દીમાં “ ના ” છે. જેમકે:—

કરના-કરવું. દોડના-દોડવું. લિખના-લખવું. ગાના-ગાવું. પઢના-પઢવું. પીસના-પીસવું. હંસના-હંસવું. છૂના-ચૂવું. કાટના-કાપવું. ચોરના-ચોરવું. છેટના-આળોટવું. બોલના-બોલવું. આના-આવવું. खेलना-રમવું. खाना-ખાવું. देना-આપવું. भागना-નાસવું.

આજ્ઞાર્થ.

ક્રિયાપદના મૂળ ચિહ્ન “ ના ” ને કાઢી નાખ્યાથી આજ્ઞાર્થ બને છે. જેમકે:—

ક્રિયા—કરના, લિખના, પઢના, હંસના.

આજ્ઞાર્થ—કર, લિખ, પઢ, હંસ.

આજ્ઞાર્થ એકવચનમાં “ ઓ ” લગાડવાથી આજ્ઞાર્થ બહુવચન થાય છે.

ક્રિયા— કરના, લડના, ગાના, મારના, છૂના

આજ્ઞાર્થ એકવચન—કર, લડ, ગા, માર, છૂ

આજ્ઞાર્થ બહુવચન—કરો, લડો, ગાઓ, મારો, છૂઓ.

માનાર્થમાં “ ઇયે ” લગાડવામાં આવે છે. જેમકે—

કૂદના	કૂદિયે	કાટના	કાટિયે
પઢના	પઢિયે	ચઢના	ચઢિયે
કહના	કહિયે	આના	આઈયે

પરંતુ કેટલાક દ્વિઅક્ષરી ક્રિયાઓના માનાર્થ આજ્ઞાર્થ
“ જિયે ” પ્રત્યય લગાડવાથી થાય છે. જેમકે—

દેના-દીજિયે, પીના-પોજિયે. લેના-લીજિયે.

ભવિષ્યવત્ આજ્ઞાર્થ

ક્રિયાનું મૂળ રૂપ હિન્દીમાં ભવિષ્યવત્ આજ્ઞાર્થ તરીકે
વપરાય છે. જેમકે—

લિખના-લખજો, કરના-કરજો. સીખના-શીખજો,
કાટના-કાપજો.

વાક્યો.

સ્વત-કાગળ. મેજના-મોકલવું. શહદ-મધ. ચિલાના-
રમાડવું. ચિરાગ-દીવો. જલાના-સળગાવવું. મત-નહિ.
અર્ક-રસ. ઔટના-ઉકાળવું. છાનના-ગાળવું. પીછે-પાછળ.
દૌડના-નાસવું. દૂર-છેટે. કર્જ-દેવું. (કરજ.) ધોકા-દગો.
બરતન-વાસણ. માંજના-ઉટકવું. નાઈ-હજમ. રિશવત-લાંચ.
જિસ્મ-શરીર. જુરાબ-મોઝાં. વિછાના-પાથરવું. રિતવાર—
રવિવાર. ચટાઈ-સાદી. ઘઢી-ધડીઆળ. નીંબુ-લીંધું. અચાર-
અથાણું. તજરુબા—અનુભવ. હાસિલ કરના—મેળવવું.

इजाजत—२अ. नाखून—नअ. बढ़ाना—वधारवुं. रबड़ी—
आसुदी. मैं—हुं. हम—अमे. तू—तुं, तुम—तमे. आप
(मानार्थ)—तमे. वह—ते. वे—तेओ.

एक खत भाई को भेजना । महिमान के लिये रसोई
तैयार रखना । मुसाफिरों को पानी पिलाना । लड़कों को
शहद चखाइये । मा बाप की सेवा करना । बहिन को खिलाना ।
चिराग जलाइये । पानी दीजिये । विलायत जाना । गरीबों
को मत सताओ । नींबू का अर्क पीना । दूध औटाना । पानी
छानना । झूठ मत बोलो । गाय के पीछे मत दौड़ो । दान
करना । पाप से दूर रहना । कर्ज मत करना । रिश्वत न
लेना । जिस्म साफ रखना । जुराब पहिनना । बरतन मांजना ।
नाई को बुलाना । इतवार को घर रहना । चटाई बिछाईये ।
वड़ी में चाबी दीजिये । नींबू का अचार खाइये । तजरूवा
हासिल कीजिये । मुझे घर जाने की इजाजत दीजिये ।
नाखून मत बढ़ाना । रबड़ी लाना ।

गूजराती वाक्योः—(१) रविवारने दह्राटे घेर रहेजे.
(२) भगनने निशाणे भोक्ले. (३) भारे भाटे भध
भोक्लजे. (४) भने घेर ज्वानी २अ आपो. (५) छगन,
छअभने भोलाव. (६) गरीबोने दान आपजे. (७) सादडी
निशाणे लावजे. (८) दुधमां साकर नाअजे. (डालना).
(९) अहीं (यहां) आव. (१०) लीयुने शरयत करजे.
(११) सायुं भोलजे.

પાઠ ૪

વર્તમાન કાલ.

ક્રિયાના આજ્ઞાર્થ એકવચનમાં તા અને તે લગાડ્યા પછી હૈ નાં નીચે આપેલાં ૩પો. લગાડવાથી વર્તમાન કાળ એકવચન તથા બહુવચન અનુક્રમે બને છે.

હૈ (છે) નાં ૩પો.

૧	પુ.	હું	હૈં
૨	પુ.	તું	હો, હૈ
૩	પુ.	તે	હૈ

ધાતુ. કરના-કર, કર + તા = કરતા. કરતા + હૈ = કરતા હૈ. કર + તે = કરતે. કરતે + હૈં = કરતે હૈં.

૧ પુ. મૈં કરતા હૂં-હું કરું છું. હમ કરતે હૈં-અમે કરીએ છીએ.

૨ પુ. તૂ કરતા હૈ-તું કરે છે. તુમ કરતે હો
આપ કરતે હૈં } તમે કરે છે.

૩ પુ. વહ કરતા હૈ-તે કરે છે. વે કરતે હૈં-તેઓ કરે છે.

લેના ધાતુનાં ૩પો. પુલિંગમાં.

૧	પુ.	મૈં લેતા હૂં	હમ લેતે હૈં
૨	પુ.	તૂ લેતા હૈ	તુમ લેતે હો, આપ લેતે હૈં
૩	પુ.	વહ લેતા હૈ	વે લેતે હૈં

लेना धातुनां ३पो. श्रीसिंगभा.

१ पु. मैं लेती हूँ

हम लेती हैं

२ पु. तू लेती है

तुम लेती हो, आप लेती हैं

३ पु. वह लेती है

वे लेती हैं

होना-थवुं. (पुलिङ्ग) धातुनां ३पो.

१ पु. मैं होता हूँ-हुं थाउं छुं. हम होते हैं-अमे थममे छीम्ये.

२ पु. तू होता है-तुं थाय छे. तुम होते हो-तमे थाय्यो छे.

३ पु. वह होता है-ते थाय छे. वे होते हैं-तेय्यो थाय छे.

वाक्यो.

पेड़-आल. सिर-माथुं. लड़का-छोकरे. आदमी-माणस.
गिरना-पडवुं. बदमाश-लुम्यो. सुहवत-सोअत. मत-नहि.
समझदार-समजु. भोला-भोणो. आम-साधारण. पटवारी—
तलाठी. दर्जा-वर्ग. दरवाजा-आरथुं. खड़ा होना-उभा थवुं.
जूता-जेडा. धनाढ्य-पैसादार. पत्ता-पाँदडुं. बड़ा-मोडुं.
पहिचानना-आणअवुं. मुख-रातो. मूसा-उदर. भेड़िया-वड.
मेवाफ़रोश-क्षण वेयनार. मशहूर-प्रख्यात. बवासीर-डरस.
मेंडक-देडडुं. भीतर-अंदर. फ़िजूल-नकामो. अंगुली-आंगणी
जिस्म-शरीर. छेद-काणुं. गिरजाघर-देवण (पादरी दोडानुं)
अंगूर-लीली द्राक्ष. बहुतायत से-अहु प्रमाणभां. जायका—
स्वाद. आशिक-आहनार. कंधा-कांसडा. उस्ताद-शिक्षक.
नफ़रत करना-धिकारवुं. नाज़क-डोभण. बारहसींग-साअर.
स्वाडी-अआत. मुहना-साअुद्रधुनी. बुलबुला-परपोटा.

મુવાફિક-સમાન. સંગમરમર-આરસ પહાણ. દૂરબીન-સૂક્ષ્મ-દર્શક. પટવારી-તલાઈ.

સજ્જન દુષ્ટ કો નહીં ચાહતા । શ્યામા તલવાર સે સિર કાટતા હૈ । અમીર ફકીરોં કો દાન દેતે હૈ । લડકે કે લિયે મિઠાઈ લાતા હૂં । પહાડ સે આદમી ગિરતા હૈ । બદમાશોં કી સુહવત ક્યોં કરતે હો । સમજ્જદારમનુષ્ય કા સંગ સુખદાયક હોતા હૈ । તુમ સર્પ કે સમાન ચતુર ઓર કબૂતર કે સમાન મોલે હો । યહ બાત આમ લોગોં કી બુદ્ધિ મેં નહીં આતી । મેજ પર કિતાબ હૈ । Xદર્જે મેં ચૌવીસ વિદ્યાર્થી હૈ । મેઢિયા બડા મયાનક જાનવર હૈ । દરવાજે પૈ સીપાહી રહતા હૈ । હે પ્રમુ ! આપ અનાથોં કો સનાથ બનાતે હો । અરે માર્ઝ, તુમ અપના જૂઠા ક્યોં નહીં પહિનતે । રામલાલ બડે ધનાઢ્ય હૈ । પેડ સે પત્તે ગિરતે હૈ । નદી મેં મછલિયાં તરતી હૈ । કમલ કા ફૂલ મનોહર હોતા હૈ । જ્ઞાની જ્ઞાની કો પહિચાનતા હૈ । સુર્વ રંગ આંસુકો બડા નુકશાન પહુંચાતા હૈ । સ્ત્રી કા દિલ બડા કોમલ હોતા હૈ । મેવાફરોશ નારંગી બેચતા હૈ । આગરા સંગમરમર કી કારીગરી કે લિયે મશહૂર હૈ । ગણેશ કે પિતા કો બવાસીર કી પીઢા સે દિન રાત ચૈન નહીં હૈ ।

X જ્યારે આકારન્ત (પુ.) એકવચન નામને વિભક્તિનો પ્રત્યય લાગે ત્યારે અન્તિમ આ ને બદલે એ મૂકાય છે અને પછી વિભક્તિના પ્રત્યયો લગાડાય છે. જમકે:-લડકા-લડકે-કી; દર્જા-દર્જે મેં.

कमजोर को गुस्सा बहुत आता है। मेंकड़ को घर के भीतर क्यों आने देते हो। खेल कूद में फिज़ूल ब्यक्त क्यों गँवाते हो। हाथी की सूँठ मनुष्य की अंगुली का काम देती है। मनुष्य के जिस्म में लाखों छेद होते हैं। अंग्रेज़ लोग इतवार के दिन गिरजाघर में प्रार्थना करने जाते हैं। काश्मीर में अंगूर बहुतायत से पैदा होते हैं। नींबू का अचार सब अचारों में गुणकारी है। उड़द की दाल में घी डालने से बड़ा जायका आता है। यह फ़कीर खुदा पर बड़ा आशिक है। कंधा फेरने से सिर का दर्द दूर होता है। मेरे उस्ताद गन्दे लड़को से बड़ी नफ़रत करते हैं। बारहसींगे की टांगे बड़ी नाजुक होती हैं। बंगाल की खाड़ी हिन्दुस्तानके पूर्व में है। बेहरिंग का मुहाना एशिया औ अमेरिका के बीच में है। दूरबीन की मदद से चन्द्रमा में ज्वालामुखी पहाड़ और नदियां दिखाई देती हैं। यह जिन्दगी पानी के बुलबुल की मुवाफ़िक़ नाश्वन्त है। पटवारी लिखता है ॥

- गूज़राती वाक्योः—(१) मोहनना भाथाभां द्दं थाय
 छे. (२) तमे शुं लप्पो छे ? (३) ते नासे छे. (४) पृथ्वी
 सूर्यनी आसपास क्षरे छे. (५) तेओ लीली द्राक्ष भाय छे.
 (६) डँडर होउ छे. (७) लुन्चो भोले छे. (८) आडथी
 पाँडडां पडे छे. (९) पाटणुनां भाटीनां रमकडां प्रप्प्यात छे.
 (१०) तक्षाटी अथ छे. (११) ते रामने ओणप्पे छे.

પાઠ ૫

સર્વનામ.

સર્વનામના પ્રકાર હિન્દીમાં ગૂજરાતીને મળતા છે.

૧ પુરુષવાચક, ૨ દર્શક, ૩ સાપેક્ષ, ૪ પ્રશ્નાર્થ, ૫ સ્વ-વાચક, ૬ અન્યોન્યવાચક, ૭ અનિશ્ચિત.

પુરુષવાચક સર્વનામ.

એકવચન.

બહુવચન.

૧ મેં

હમ

૨ તૂ

તુમ, આપ

૩ વહ

વે

જ્યારે સર્વનામને વિલક્ષિતા પ્રત્યયો લાગે છે ત્યારે તેના મૂળરૂપમાં વિકાર થાય છે.

એકવચન.

બહુવચન.

મૂળ રૂપ. વિકારી રૂપ.

મૂળ રૂપ. વિકારી રૂપ.

૧ મેં મુઝ

હમ હમ

૨ તૂ તુઝ

તુમ તુમ

૩ વહ હસ

વે હન, હન્હોને—

ફક્ત કર્તામાં વપરાય છે.

नोटः—पहेली विभक्तिना प्रत्यय साथे पहेला तथा
भीज पुश्पना ३५भां विकार थतो नथी.

पुरुषवाचक सर्वनामनां ३५ो विभक्ति साथे.

अकवयन.

मैं

अकवयन.

१ वी. मैं, मैं ने	हम, हम ने
२ अ. मुझ को, मुझे	हम को, हमें
३ अ. मुझ से	हम से
४ थी. मुझ को, मेरे लिये, मुझे, हम को, हमारे लिये, हमें	
५ भी. मुझ से	हम से
६ डी. मेरा, मेरी (स्त्री.) मेरे. हमारा, हमारी (स्त्री.) हमारे	
७ भी. मुझ पै, मुझ में, मुझ पर, हम पै, हम में, हमें पर.	

तू

१ वी. तू, तू ने	तुम, तुम ने, आप ने.
२ अ. तुझे, तुझ को	तुम्हें, तुम को, आप को
३ अ. तुझ से	तुम से, आप से.
४ थी. तुझ को, तेरे लिये, तुझे.	तुम्हें, तुम को, तुम्हारे लिये.
	आप के लिये, आपको.
५ भी. तुझसे	तुम से, आप से.
६ डी. तेरा, तेरी (स्त्री), तेरे	तुम्हारा, तुम्हारी, तुम्हारे,
	आप का, आप की, आप के.

७ भी. तुझ पै, तुझ में, तुझ पर. तुम में, तुम पर, तुम पै,
आप में, आप पर.

वह

१ वी. वह, उस ने	वे, उन्होंने ने
२ ७. उसे, उस को	उन्हें, उन को
३ ७. उस से	उन से
४ थी. उस को, उस के	उन को, उन के लिये, उन्हें.
लिये, उसे	
५ भी. उस से	उन से
६ डी. उस का, उस की	उन का, उन की, उन के
(स्त्री), उस के	
७ भी. उस पै, उस में, उस पर, उन पै, उन में, उन पर.	

वाक्यों.

मुलाजिम—नोकर. रखना—राखवुं. (आज्ञार्थ बहु. व. रखो). दूर—छोटे. नतीजा—परिणाम. दो—ये. जोड़ना—सर-वाणो करवो. खड़ा रहना—ठहरा रहवुं. कहने देना—कहेवा देवुं. ऐब—दुर्गुण.

ईश्वर मुझे सुमति दे । उन के लिये तुम्हारे वचन विष तुल्य हैं । उस में स्याही नहीं है । मेरे पिता सरकारी मुलाजिम हैं । उस के भाई कहते हैं कि विद्यादान सब दानों में श्रेष्ठ है । मुझ पर विश्वास रखवो । उन से दूर रहो ।

મેં ईश्वर પર આધાર રાખતા હું । બહુ સુખ જાનતા હૈ કિ પાપ
 કા નતીજા બુરા હોતા હૈ । તુझे જ્ઞાત નહીં કિ દો મેં ચાર
 જોડને સે છઃ હોતે હૈં ? બહુ મુઝ સે કહતા હૈ । તુઝ સે યહ
 બહુત અનિષ્ટ હુઆ । ઉસ પર આદમી સ્વડા રહતા હૈ । ડન
 કો જાને દો । ડનહેં દોડને દો । ઉસે આને દો । મુઝ કો
 કહને દો । મુઝ મેં યહ બડા ઈશ હૈ ।

ગુજરાતી વાક્યોઃ—(૧) જુઠ બોલવું એ અમારૂં કામ
 નથી. (૨) તમારા માખાપ તમારા માટે ઘણી કાળજી રાખે
 છે. (૩) તેઓ પોતાના (અપને) ગુરૂને માન આપે છે.
 (૪) તમારામાંથી એક મારી સાથે આવો. (૫) તેની
 કૂરતાથી બધા ત્રાસ પામે છે.

પાઠ ૬

ભૂતકાલ.

આજ્ઞાર્થ એક વચનમાં આ અથવા યા અને એ અથવા
 યે ઉમેરવાથી ભૂતકાળ એક વ. અને બહુ વ. અનુક્રમે બને છે.

જમક—

લિખના-લિખા, લૂટના-લૂટા, દોડના-દોડા, કાટના-
 કાટા, હોના-હુઆ, ચલના-ચલે. યા વિશેષ કરીને તે ધાતુને
 ઉમેરાય છે કે જના આજ્ઞાર્થને અન્તે અ સિવાય કાઇ સ્વર
 હોય છે. જમકઃ—રોના-રોયા, ધોના-ધોયા, લેના-લિયા,
 પીના-પીયા, લેના-લિયે.

પુલિંગ્ગ કરના ધાતુનાં રૂપો.

- ૧ પુ. મેં ને ક્રિયા મેં કર્યું. હમ ને ક્રિયા અમે કર્યું.
 ૨ પુ. તૂ ને ક્રિયા તેં કર્યું. તુમ ને ક્રિયા } તમે કર્યું.
 આપ ને ક્રિયા }
 ૩ પુ. उस ને ક્રિયા તેણે કર્યું. उन्हों ને ક્રિયા તેમણે કર્યું.

દૌડના ધાતુનાં રૂપો.

- ૧ મેં દૌડા હું દોડ્યો. હમ દૌડે અમે દોડ્યા.
 ૨ તૂ દૌડા તું દોડ્યો. તુમ દૌડે } તમે દોડ્યા.
 આપ દૌડે }
 ૩ वह દૌડા તે દોડ્યો. वे દૌડે તેઓ દોડ્યા.

સ્ત્રીલિંગ.

નોટ:—જે ક્રિયા સકર્મક હોય છે તેના કર્તાને ભૂતકાળ અથવા ભૂતકાળ ઉપરથી થતા કાળોમાં “ ને ” લગાડવામાં આવે છે.

- ૧ મેં દૌડી   હમ દૌડીં
 ૨ તૂ દૌડી   તુમ દૌડી, આપ દૌડીં
 ૩ वह દૌડી   वे દૌડીં.

નોટ:—સકર્મક ક્રિયાપદને સ્ત્રીલિંગના રૂપો પુલ્લિંગ પ્રમાણે બને છે.

જે ક્રિયા સકર્મક હોય તેા ભૂતકાળ અથવા ભૂતકાળ ઉપરથી થતા કાળોમાં ક્રિયાની જાતિ વચન કર્માનુસાર હોય છે

अभेदः—मैं ने किताब (स्त्री) लिखी । उस ने चाकू (पु.) खरीदा है । उन्होंने ने तोता (पु.) पाला है । तुमने बिल्ली (स्त्री) रक्खी है ।

वाक्यो.

क्या—थुं. कमरा—ओरडो. तसवीर—छभी. अच्छा—साइं.
भौरा—भभरे. बन्दर—भांडुं. लंगूर—वांइइं. चाचा—डांढो.
अपने—पोताना. बेवकूफ़—भूर्फ़. आखेट—शिकार. आखेट
खेलना—शिकार करवो. चावल—थोप्पा. मेह—वरसाइ. सिर्फ़—
इकत. खर्च करना—वापरवुं. नाक में दम आना—हेरान थवुं.
निहायत—धली. अफ़सोस—दिलगीरी. घोंसला—भाणो. तराजू—
नाजवा. लोमड़ी—लोइंडी. टुकड़ा—कटो. लम्बी हुई—रस्ते
पडी. बर—भभरी. चिड़ियां—पक्षीओ.

पिताजीने कल भाई को पत्र लिखा । आज तुम ने क्या खाया । मैं ने कमरे में एक सुन्दर तसवीर देखी । आप ने यह तो अच्छा किया । बर ने मोहन को काट खाया । भौरे ने गुलाब का फूल सूँघा । बंदर ने सांप को मारा । लंगूर ने बड़ी लम्बी छलांग मारी । वह अपने चाचा से बोला । इस बेवकूफ़ ने यह क्या किया । राजा बन में आखेट खेलने गया । उन्होंने ने आज चावल पकाये । मेह का पानी नदी में आया । वह कलकत्ते गया । उस ने सिर्फ़ तीन आने खर्च किये । खड़ी सब को पसन्द पड़ी । निहायत अफ़सोस की

જાત હૈ કિ આપ અપને भाई से लड़े । अंधा गिद्ध बेचारी
चिड़ियों के बच्चों को उनके घोंसले में से खा गया । वह
अपने पड़ोसी की तराजू लाया । लोमड़ी रोटी का टुकड़ा
मुंह में ले लम्बी हुई ।

ગુજરાતી વાક્યો:—(૧) મારો ભાઈ અજમેરથી આવ્યો.
(૨) રાજ્યે મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો. “ ઘુસના ” (૩) મને ઘણો
ગુસ્સો આવ્યો. (૪) માળામાં ચકલી બોલી. (૫) ભાઈ
અજમેરથી ચોખ્ખા લાવ્યો. (૬) મૂર્ખે આ શું કર્યું ? (૭) મેં
રોટી ખાધી. (૮) તમે ચોપડી ક્યાં મૂકી ? “ રચના ”
(૯) મેં આજે માડું કામ કર્યું. (૧૦) શેઠને છોકરો થયો.

पाठ ७

भविष्यत् काल.

ભવિષ્યકાળનો પ્રત્યય હિન્દીમાં “ ગા ” છે.

આજ્ઞાથી એકવચન કર્યા પછી ગા પ્રત્યય ઉમેરવાથી
ભવિષ્યકાળ બને છે.

पुलिङ्ग मारना धातुनां रूपे.

૧ મૈં મારુંગા હું મારીશ.	हम मारेंगे	અમે મારીશું.
૨ તૂ મારેગા તું મારશે.	तुम मारोगे	} તે મારશે.
	आप मारेंगे	

३ वह मारेगा ते भारशे. वे मारेंगे तेओ भारशे.

स्त्रीलिङ्ग.

१ मैं मारूंगी हम मारेंगी
२ तू मारेगी तुम मारोगी, आप मारेंगी
३ वह मारेगी वे मारेंगी

पुलिङ्ग होना धातुनां ३पो.

१ पु. मैं हूंगा हुं थधश. हम होंगे अमे थधथुं.
२ पु. तू होगा तुं थशे. तुम होंगे तमे थशे.
३ पु. वह होगा ते थशे. वे होंगे तेओ थशे.

वाक्यो.

होना-थवुं. खाना होना-जवुं. इम्तहान—परीक्षा.
सबक—पाठ. मुआइना—मुलाकात. परसों—परम दहाडे. काफ़ी—
पुरतो. वक्त—वक़्त. तवारीख़—धतिहास. ख़राब—नडाइं. कौ-
टना—पाछा इरवुं. बिगाड़ना—भगडवुं. कितना—डेहवुं. करीब—
आसरे. मौत—मृत्यु. दबात—अडीओ. मदर्सा—निशाण. आलू-
भटाटे. छटांक—नवटांक. तरकारी—शाक. कामयाब—सइय.
खेत—भेत. चुगना—यांयथी वीएवुं. फूल न समाना—धलुं
भुश थवुं. मुवाफ़िक—समान भाइक. इस्तेमाल—उपयोग.
यादाश्त—स्मरणशक्ति. औरत—आयडी. बद्दहजमी—अपथो.
बापिस करना—पाछी आपवी. बज़ह—लीधे. डाकगाड़ी—भेध.

माल गाड़ी-भारभानुं. ज़बान-भाषा. मोटी-भडी. चारपाई-
भाटवो. धूप-तडका. खटमल-भांकलु. कमीन-डुप्ट.

मैं आज सात बजे कलकत्ते रवाना ंगा। कल लड़कों का इम्तहान होगा। मैं अपना सबक रोज़ तैयार करूंगा। परसों इन्स्पेक्टर साहिब मदर्स का मुआइना करेंगे। बम्बई में मुझे काफी वक्त मिलेगा। केवल सात दिन में हिन्दुस्तान की तवारीख़ पूरी कर दूंगा। ख़राब सुहबत से लड़के बिगड़ेंगे। करीब सात दिन में वह लौट कर आ जायगा। इस दवा से दिन प्रतिदिन उस की तबियत सुधरती जायगी। मौत किन्नी को नहीं छोड़ेगी। मैं बाज़ार से दवात खरीदूंगा। यह गाड़ी सूरत कितने बजे पहुंचेगी। तुम को मथुरा रस्ते में पड़ेगा। आलू पैसे के तीन छटांक आवेंगे। इस की तरकारी अच्छी होगी। यह लड़का इम्तहान में ज़रूर कामयाब होगा। चिड़िया इस खेत का तमाम अनाज चुग जायेंगी। यह लड़का अपने बाप का बदला लेगा। उस का दिल इस समाचार से फूला न समावेगा। तुम को समुद्र के किनारे की हवा मुवाफ़िक़ आवेगी। मोहन मेरे लिये एक घड़ी बम्बई से भेजेगा। ब्राह्मी के इस्तेमाल से तुम्हारी यादाश्त खूब बढ़ेगी। इस औरत को दूध पिलाओ नहीं तो बदहजमी हो जायगी। यह किताब तीन दिन के अन्दर वापिस कर दूंगा। कमीन लड़कों से दूर रहने में तुम को सुख मिलेगा।

વરસાદ કી વજહ સે ઢાક ગાડી ઔર માલ ગાડી વક્તસર
બઢોદે ન પહુંચેગી । અધિક સુપારી खाने से ज़बान मोटी हो
जायगी । चार पाई को धूप में रख दो नहीं तो खटमल पड
जायेंगे ॥

ગજરાતી વાક્યો:—(૧) મને તેલથી ઉધરસ (खांसी)
થશે. (૨) સોમવારે મારે ભાઈ આવશે. (૩) હું વડોદરે કાલે
જઈશ. (૪) તે અકીણુ ખાશે તો મરી જશે. (૫) આ વર્ષે
વરસાદ ખૂબ પડશે. (૬) હું આજે ઈતિહાસ વાંચીશ. (૭)
કાલે રબ પડશે. (૮) તે ચોપડી મોકલશે. (૯) તે બટાટા લેવા
જશે. (૧૦) નિશાળ ક્યારે ઉઘડશે ?

પાઠ ૮

પૂર્ણ વર્તમાનકાલ.

ભૂતકાળમાં હૈનાં રૂપો ઉમેરવાથી પૂર્ણ વર્તમાનકાળ બને
છે. જમકે:—

ધાતુ	ભૂતકાલ	પૂર્ણ વર્તમાનકાલ
લિખના	લિખા	લિખા है
પઢના	પઢા	પઢા है
ગાના	ગાયા	ગાયા है
હંસના	હંસા	હંસા है

૧ પુ. મੈં ચલા હું હું ચાલ્યો છું. હમ ચલે હૈં અમે ચાલ્યા છીએ.

૨ પુ. તૂ ચલા હૈ તું ચાલ્યો છે. તુમ ચલે હો } તમે ચાલ્યા છો.
આપ ચલે હૈં

૩ પુ. વહ ચલા હૈ તે ચાલ્યો છે. વે ચલે હૈ તેઓ ચાલ્યા છે.

પુલિંગ્ગ કરના ધાતુનાં રૂપો.

૧ પુ. મૈંને કિયા હૈ મેં કર્યું છે. હમ ને કિયા હૈ અમે કર્યું છે.

૨ પુ. તૂ ને કિયા હૈ તેં કર્યું છે. તુમને કિયા હૈ } તમે કર્યું છે.
આપને કિયા હૈ

૩ પુ. તૂને કિયા હૈ તેણે કર્યું છે. ઉન્હોંને કિયા હૈ તેમણે કર્યું છે.

સ્ત્રીલિંગ.

૧ મૈં ચલી હૂં

હમ ચલી હૈં

૨ તૂ ચલી હૈ

તુમ ચલી હો, આપ ચલી હૈં

૩ વહ ચલી હૈ

વે ચલી હૈં

નોટ:—સકર્મક ક્રિયાપદના સ્ત્રીલિંગનાં રૂપો પુલ્લિંગ પ્રમાણે બને છે.

વાક્યો.

પૈર—પગ. જરૂમ—ધા. કૈસે—કેવી રીતે. ગલ્લા—અનાજ.
ગોદ—ખોળો. પુરાના—જુનો. દુમ—પુંછડી. નજર—દ્રષ્ટિ.
કમ—ઓછી. ઇન્કાર કરના—ના પાડવી. ડલ્લૂ—ધુવડ.
ગવાહી—સાક્ષી. મારે—આખા. ફુન્સિયાં—અબળદઓ.
(ઝીણી ફેણીઓ.) મુનાદી—ઢંઢેરો. ચટાઈ—સાદી. મુસ્તાખ—

अविबेडी. सीढ़ी—निसरणी. सुखतसर—हुंकाभां. बयान—वर्णन.
 बेईमानी—अप्रभाषिकता. गवाह—साक्षी. गिलहरी—भीसझादी.
 बिल—छर. तेली—धांधी. तिल—तल. औरों—भीजं.
 तनख्वाह—पगार. मुन्शी—कारकुन. रेखागणीत—भूमिति.
 कीचड़—काँव. अहमक—भूर्ध. दावत—जमल. ज़ेब—
 धरेलु. खोज लगाना—शोध करवी. दरोगा—झेजहार. गहना—
 धरेलु. वढ़िया—उत्तम. नतीजा—झल. डाकू—हुंटा. गिरफ्तार
 करना—पकड़वु. बमूला—वांसलो. बीमारी—भांदगी. इङ्गलिस्तान
 —इंग्लैंड. दिमाग—भगज. कुन्द हो जाना—भंद थई जवुं.
 उन्नति—अढती. तिजारत—आपार. महेकमा—आतु.
 सन्दूक—पेटी. कुन्दा—नकुथो. मरीज—भांदो. तायना—भेलु.
 पिटवा देना—अडेर करवुं.

वाक्यो.

आप के पैर में जख्म कैसे हो गया है। तुम ने कितना
 गल्ला खरीदा है। मा ने लड़की को गोद में ले लिया है।
 भाई ने पुरा ने कपड़े उतार दिये हैं। इस कुत्ते की दुम किस
 ने काटी है? मेरी नज़र पहिले से बहुत कम हो गई है।
 उस ने गवाही देने से इन्कार किया है। उल्लू ने गिलहरी
 को पकड़ लिया है। औरों के लिये तुम ने क्या किया है?
 मुन्शी जी को तनख्वाह मिल गई। मोहन ने राम को
 खत लिखा है। रेखागणित में बह बड़ा होशियार हो गई।

હૈ । હાથી ને દર્જી કી દુકાન મેં સૂંઢ સે કીચડ ઢાલ દી હૈ । આજ તૂ ને કયા સ્વાયા હૈ । શેઠજી ને આજ સબ કો દાવત મેં બુલાયા હૈ ।

દરોગા ને જેબર કી સ્વોજ લગાઈ હૈ । સુનાર ને સોને કા ગહના વઢિયા બનાયા હૈ । દરોગા ને કતલ કે મામલે મેં ૭૯૦) રૂ. રિશવત કે લિયે હૈં । ગર્મી સે સારે શરીર મેં ફુન્સિયાં નિકલ આઈ હૈં । કલકટર સાહિબ ને શહર સ્વાલી કરને કી મુનાદી પિટવાદી હૈ । મેં ને ચાર ચટાઈ મદ્રાસ સે મંગવાઈ હૈં । યહ લડકા ગુસ્તાસ હો ગયા હૈ । અકબર કી રાજનીતિ મુસ્તસર બયાન કી હૈ । તુમ કો બેઝમાની કા યહ નતીજા મિલા હૈ । બીકાનેર મેં પુલિસ કમિશ્નર ને ઢાકુઓં કે સરદાર કો ગિરફતાર કિયા હૈ । યહ બસૂલા ઇઝ્લિસ્તાન મેં તૈયાર હુઆ હૈ । બીમારી મેં સોહન કા દિમાગ કુન્દ હો ગયા હૈ । ઇસ દેશ કી ઉન્નતિ તિજારત સે હુઈ હૈ । આપ કા ખાઈ કિસ મહકમે મેં દાસિલ હુઆ હૈ । સન્દૂક કા કુન્દા ટૂટા ગયા હૈ । ડાકટર સાહિબ મરીજોં કો દેસવને ગયે હૈં । મેં આપ કે તાયનોં સે તંગ આ ગયા હૂં ।

ગુજરાતી વાક્યો:- (૧) ધુવડે ઉંઢર માર્યો છે. (૨) હું ઘોડો લાવ્યો છું. (૩) મેં એક પેટી ખનાવી છે. (૪) વર્ગમાં હેડ માસ્તર સાહેબ આવ્યા છે. (૫) મારા ભાઈ ઇંગ્લાંડ ગયા છે. (૬) મને ધનામમાં ખડીઆ મળ્યો છે. (૭) તેનો હાથ

અપુત્રી કપાઈ ગયો છે. (૮) આ ઘડીઆળ ક્યાંથી લાવ્યા છે ? (૯) તેની બુદ્ધિ ખગડી ગઈ છે. (૧૦) ભાઈએ મને કાગળ લખ્યો છે.

પાઠ ૯

સર્વનામ.

દર્શક સર્વનામ.

સાપેક્ષ સર્વનામ.

દર્શક સર્વનામ યહ (આ) સાપેક્ષ સર્વનામ જો (જ) છે.
વહ (તે) છે.

એકવચન.

એકવચન.

મૂળ રૂપ. વિકારી રૂપ.

મૂળ રૂપ. વિકારી રૂપ.

યહ   રૂસ

જો   જિસ

વહ -   ઉસ

બહુવચન.

બહુવચન.

યે,   રૂન, રૂનહોં ને

(કર્તામાં)

જો જિન, જિનહોં ને

વે,   ઉન, ઉનહોં ને

(કર્તામાં)

(કર્તામાં)

१ की यह, इस ने   ये, इन्हों ने
२ ओ इसे, इस को   इन्हें इन को
३ ओ इस से   इन से
४ थी इस को, इस के लिये, इसे. इन को, इन के लिये, इन्हें
५ भी इस से   इन से
६ ही इस का, इसकी (स्त्री), इस के, इन का, इन की (स्त्री), इन के
७ भी इस में, इस पै, इस पर. इन में, इन पै, इन पर

सापेक्ष सर्वनाम.

१ वी जो, जिस ने	जो, जिन्हों ने
२ ७ जिसे, जिस को	जिन्हें, जिन को
३ ७ जिस से	जिन से
४ थी जिस को, जिस के लिये, जिसे	जिन को, जिन के लिये, जिन्हें
५ भी जिस से	जिन से
६ ही जिस का, जिस की, जिस के	जिन का, जिन की, जिन के
७ भी जिस में, जिस पर, जिस पै.	जिन में, जिन पर, जिन पै

લાઠી-ડાંગ. ગલતી ભૂલ. મત-નહિ, ઇતની-એટલી,
નારાજ-નાપુશ. શરૂસ-મનુષ્ય. તમામ-બધા.

જિસ કી લાઠી ઉસ કી મૈસ। યહ ગલતી કિસ સે હુઈ હૈ।
જો ईश्वर કી સત્તા સ્વીકારતા હૈ વહ આસ્તિક કહલાતા હૈ।
इस के पिता बड़े धर्मिष्ठ हैं। जिन की भुजा में बल होगा
वे जीतेंगे।

જો અપને માતા પિતા કી આજ્ઞા નહીં માનતા ઉસ સે
ईश्वर नाराज रहता है। शहर में तमाम लोग यही कहते हैं
कि यह शरूस निर्दोष है। जो ईश्वर करेगा सो होगा। इस
ने यावत् जीवन ब्रह्मचर्य पाला है। भारतवर्ष में ऐसा कौन
होगा जिसने श्रीमंत बड़ोदा नरेश सर सयाजीराव का नाम
न सुना हो। जिसने गंगा जी का जल पीया है उस का
जन्म सफल हुआ है।

ગુજરાતી વાક્યો: (૧) આ પંચવટીમાં રામ અને સીતા
સાથે રહ્યા. (૨) દુરક્ષેત્રમાં જે યુદ્ધ થયું તેને મહાભારતનું યુદ્ધ
કહે છે. (૩) જેને માટે તમે દુઃખ વેઠ્યું તેનું જ મરણ થયું.
(૪) આ દુનિયામાં જે દેશહિત કરે છે તેના જીવતરને ધન્ય છે.
(૫) આમને થું દુઃખ છે. (થું: વ્યા)

पाठ १०

ईश्वर स्तुति.

सब भांति—अधा प्रकारे.

कल की—आवती डालनी.

हम दीन बालको, तुम हो पिता मुरारी !
 यह प्रार्थना हमारी, चरणों में है तुम्हारी ।
 दिम आज के न कोई, प्रभु हम से होवें
 दुष्कर्म से बचाना, हे पापपुञ्ज हारी ।
 हम कर्म से बचन से, मन से पवित्र होवें
 चितकाम में लगावें, सब भांति लाभकारी ।
 कल की जरूरतों की, चिन्ता नहीं है हम को
 बस आज के लिये हो, यह याचना हमारी ॥

गङ्गाधर.

पाठ ११

पूर्ण भूतकाल.

भूतकालभां " या " नां ३५०। लगाडवाथी पूर्ण भूतकाल
 अने छे.

क्रिया	भूतकाल	पूर्ण भूतकाल
देना	दिया	दिया था
कहना	कहा	कहा था
जाना	गया	गया था
बोलना	बोला	बोला था

करना धातुनां ३पे। (पु.)

१ मैं ने किया था	हम ने किया था	
मेँ क्युँ ढतुं	अमे क्युँ ढतुं	
२ तू ने किया था	तुम ने किया था	} तमे क्युँ ढतुं
तेँ क्युँ ढतुं	आप ने किया था	
३ उस ने किया था	उन्हों ने किया था	
तेण्णे क्युँ ढतुं	तेमण्णे क्युँ ढतुं	

जाना धातुनां ३पे। (पुं).

१ मैं गया था	हम गये थे	
हुं गये। ढतो।	अमे गया ढता।	
२ तू गया था	तुम गये थे	} तमे गया ढता.
तुं गये। ढतो।	आप गये थे	
३ वह गया था	ते गये। ढतो।	वे गये थे तेअा गया ढता.

जाना धातुनां ३पे। (स्त्री)

१ मैं गई थी	हम गई थीं
२ तू गई थी	आप गई थीं. तु गई थीं
३ वह गई थी	वे गई थीं

होना धातुनां ३यो (पुं.)

- १ मैं हुआ था हुं थयो होता. हम हुए थे अमे थया होता.
 २ तू हुआ था तुं थयो होता. तुम हुए थे } तमे थया होता.
 आप हुए थे }
 ३ वह हुआ था ते थयो होता. वे हुए थे तेयो थया होता.

(स्त्रीलिङ्ग)

- १ पु. मैं हुई थी हम हुई थीं
 २ पु. तू हुई थी तुम हुई थीं, आप हुई थीं
 ३ पु. वह हुई थी वे हुई थीं

वाक्यो.

आपस में—भांढाभांढे. लकड़ी—लाकड़ुं. शराब—दाइ.
 पहिले से—पहेलाथी न. चलने से—चालवाथी. देखते ही—
 जेतांन. रातभर—आधी रात्रि. मारे—लीये. अलावा—उपरान्त.
 गर्दन—डोक. पहिचान लेना—आणपी लेवुं. पकड़कर—पकडीने.
 धूप—तडका. पौत्रे—छोडवा. सुखजाना—सुकार्थ नवुं. ठंडा—टाहुं.
 जियादा—वधारे. भटकना तरडीयां मारवां. खून—लोही.
 छुवारा—आरेक. जिगर—हृदय. सा—जेवुं. सूरत—येडरे. साहू-
 कार—शेठ. बजह—कारण. चिल्लाना—भूम पाडवी. फूट—डुसंप.
 दहेज—पडेरामणी. इङ्गलिस्तान—इंग्लैंड. तगमा—यांढ. बांटना
 वडेयवुं. ईसामसीह—इसुख्रीस्त. इकरार—कपूलात. तरफदार—

पक्षपात. दाहिना—अभयु। हाथ. सृजना—सोने आवी अवे।
चेचक—(सीतला) भाता, बांया—आयो।

वे कल आपस में खूब लड़े थे । इमारती लकड़ी तुम कहां से लाये थे ? । तुम ने घर के भीतर कितनी तसवीरें देखी थीं ? । उन्होंने ने मुझ को पहिले से ही कह दिया था । शराब ने उनकी कैसी खराब हालत कर दी थी । कुमार्ग पर चलने से उनकी यह दशा हुई थी । उन्होंने ने मुझ को देखते ही पहिचान लिया था । वह दर्द के मारे रात भर रोया था । इस के अलावा तुम ने और क्या देखा था । चीते ने गाय को गर्दन पकड़ मार डाला था । सूरज की धूप से सब पौधे सूख गये थे । ठंडे पानी के नहाने से वे ज़ियादा बीमार हो गये थे । खून से उस के कपड़े रंग गये थे । छुवारे उन को पसन्द पड़े थे । इतने दिन तुम कहां रहे थे । उन का जिगर पत्थर सा कठिन हो गया था । वह अपने पुत्र की मूर्त के लिये खूब भटकी थी । साहूकार ने एक खूबमूर्त कुत्ता पाला था । सिर के दर्द की वजह से वह दिन भर चिल्लाया था । आपस की फूट से देश का सत्यानाश हो गया था । पोर्तगाल के राजा ने इङ्गलिस्तान के राजा को अपनी बेटी के दहेज में बम्बई दिया था । फ्रान्स के रणक्षेत्र में ये तगमे बांटे गये थे । ईसामसीह का जन्म एशिया में हुआ था । चोर ने अपना मुनाह कलकटर साहिब के सामने इकरार किया था ।

આજ તો આપને તરફદારી કી થી । ચોટ કી વજહ સે મેરા દાહિના હાથ સૂજ ગયા થા । ચેચક સે રણજીતસિંહ કી એક આંખ ફૂટ ગઈ થી । રાણા સંગ કા બાંયા હાથ કટ ગયા થા ।

ગૂજરાતી વાક્યો:—(૧) મેં ગરીબોને લુગડાં આપ્યાં હતાં. (૨) હાથી અને સિંહની ગર્દ કાલે લડાઈ થઈ હતી. (૩) મારી બહેન ગાયની પાછળ દોડી હતી. (૪) હું આંચો લાંચે (તબ) બાળકો ગીત ગાતાં હતાં. (૫) બધા માણસો જોવા ગયા હતા. (૬) તેનો છોકરો મુંબઈ ગયો હતો.

પાઠ ૧૨

પૂર્ણ ભવિષ્યકાલ.

ક્રિયાના ભૂતકાળમાં હોવાનાં રૂપો ઉમેરવાથી પૂર્ણ ભવિષ્યકાળ થાય છે. જમકે:—

ક્રિયા	ભૂતકાલ	પૂર્ણ ભવિષ્યકાલ
લિખના	લિખા	લિખા હોગા લખ્યું હશે.
કરના	ક્રિયા	ક્રિયા હોગા કર્યું હશે.
મારના	મારા	મારા હોગા માર્યું હશે.

કરના ધાતુનાં રૂપો. (પું.)

૧ મેં ને ક્રિયા હોગા મેં
કર્યું હશે.

હમ ને ક્રિયા હોગા અમે
કર્યું હશે.

- २ तू ने किया होगा तेँ   तुम ने किया होगा । तमे क्युं
 क्युं हशे.   आप ने किया होगा । हशे.
 ३ उस ने किया होगा तेथे   उन्हों ने किया होगा तेभथे
 क्युं हशे.   क्युं हशे.

आना धातुनां रूपे. (स्त्री.)

- १ मैं आई हूंगी   हम आई होंगी
 २ तू आई होगी   तुम आई होंगी, आप आई होंगी
 ३ वह आई होगी   वे आई होंगी

नोटः—सकर्मक क्रियापदानां रूपे स्त्रीलिङ्गभां पुलिङ्ग
 जेवां ज थाय छे.

वाक्यो.

बिरले—थोड़ा. नतीजा—परिणाम. चौका—रसोड़.
 गुच्छा—झुमप्यो. चाबी—कुंथी. सुसराल—सासड़. उलटे-
 पांव—पाछा पगे. हलवाई—कंदोई. मृनते ही—सालगतां ज.
 खोआ—भावे. भेड़—धेड़. तैयार होना—अनबुं.

ऐसे हिन्दू बिरले ही होंगे जिन्हों ने तुलसीदास का
 नाम न सुना होगा । मेट्रीक का नतीजा कल बम्बई में प्रसिद्ध
 हो गया होगा । क्या वे मेरे कहने का तात्पर्य समझ गये
 होंगे ? अब तो उन्हों ने खा लिया होगा । जाओ, चाबियों
 का गुच्छा चौंके में पड़ा होगा वहां से ले आओ । मोहन यहां

નહીં હૈ સુસરાલ ગયા હોગા । ઇસ સમાચાર કે સુનતે હી વે
 ઉલટે પાંવ ઘર કી ઓર ચલે ગયે હોંગે । યહ સ્વોઆ મેઢ કે
 દૂધ મેં સે તૈયાર હુઆ હોગા । આપ કી પારસલ આજ સુવહ
 પહુંચ ગઈ હોગી । ગાઢી સ્ટેશન પર સ્વડી હોગી । તુમ્હારે ભાઈ
 આ ગયે હોંગે ।

ગૂજરાતી વાક્યો:—(૧) કોલેજમાં ઉનાળાની રજા
 પડી ગઈ હશે (છુટ્ટી). (૨) દેવતા ઓલવાઈ ગયો હશે
 (બુઝ્ઝ આના). (૩) આ છોકરાનો નામકરણ સંસ્કાર થઈ
 ગયો હશે. (૪) મેજને તાણું વાસ્યું હશે (લગા દેના).
 (૫) કમીશ્નર સાહેબ નેનીતાલ ગયા હશે. (૬) નોકરે
 રસોડું ઘોઈ નાંખ્યું હશે (ઘો ઢાલના). મહારાજ
 સાહેબની સવારી આવી પહોંચી હશે. (૮) મૂર્ખોના હાથમાં
 શું આપ્યું હશે ?

પાઠ ૧૩

સર્વનામ

પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ.

પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ કૌન (કોણ) છે.

એકવચન.

બહુવચન.

મૂળ ૩૫. વિકારી ૩૫.

મૂળ ૩૫. વિકારી ૩૫.

કૌન કિસ

કૌન કિન, કિન્હોં ને (કર્તા)

स्ववाचक सर्वनाम.

स्ववाचक सर्वनाम खुद (पोते), आप (पोते), अपनी
स्त्रीलिंग (पोतानी), अपना (पोतानो) पुल्लिंग.

अन्योन्यवाचक सर्वनाम.

परस्पर, आपस (भाँडेभाँडे), एक दूसरा.

अनिश्चित सर्वनाम.

कोई, हरकोई, हरएक फलाना (इलाएला). सब (अधां),
तमाम (अधां), और (भीजे).

प्रश्नार्थवाचक सर्वनाम.

कौन.

१ वी कौन, किस ने,	कौन, किन्हों ने
२ ७ किसे, किस को,	किन्हें, किन को
३ ७ किस से,	किन से
४ थी किस को, किस के लिये,	किनको, किन के लिये,
किसे,	किन्हें
५ भी किस से,	किन से
६ वी किस का, किसकी, किस के.	किन का, किन की,
	किन के
७ भी किस में, किस पर,	किन में, किन पर,
किस पै.	किन पै.

अनिश्चित सर्वनाम.

कोई.

अहुवचनभां रूपो यतां नथी.

- १ वी कोई, किसी ने
- २ ७ किसी को
- ३ ७ किसी से
- ४ थी किसी को, किसी के लिये
- ५ भी किसी से
- ६ ही किसी का. किसी की, किसी के
- ७ भी किसी में, किसी पर, किसी पै.

वाक्यो.

दरवाजा-आरु.

आपस में प्रेम से रहो । हरएक को मरना पड़ेगा । इतनी महिनत किस के लिये उठाते हो । इस घर में कोई किसी का भरोसा नहीं करता । यह बात किसी से मत कहना । किस को हूँदते हो । इस दुनिया में कौन किस का भाई है । किसी को मत सताओ । यह किसी के हाथ की बात नहीं है । दरवाजे पर कौन खड़ा है । जिस राजा की प्रजा सुखी होती है उस का कोई बाल बांका नहीं कर सकता ।

(१) ओक बीज साथे वात करै नहि. (२) हुं पोते आवीश. (३) ठाढ़नुं मन दुआवो नहि. (४) कालनी ठाने अपर छे. (५) ठाढ़नी पासे भीष न भाजो.

पाठ १४

भारत वंदन

जो-यदि. हूँहना-शोधवुं. उसी का-तेनो ज. सभी-अधा.
यही—आज. कहाई है—छेवाछे. उपजना—उत्पन्न थवुं.
धूली—धूल. खेलना—रभवुं. शिर—माथुं. धरना—भुक्वुं. धर
के—भुष्टीने. खान—आणु. जो-यदि. मानना—मानवुं. छुना—
अडवुं. कनक—सोनुं. न्यारी—नुदी.

भारत है यह मात हमारी—चरणों शीश नमाते हैं ।
तन मन धन सब अर्पण कर के—उसीका गायन गाते हैं ॥
सब देशों की गुरु जो हूँहो—तो यह मात हमारी है ।
नारा सीता सभी सती की—जननी यही कहाई है ॥
राम कृष्ण से सपूत उपजे—इसी की धूली में खेले हैं ।
उस धूली को शिर पर धर के—धन्य धन्य हम होते हैं ॥
पारसमणि की खान जो मानो । तो यह भारत माता है ।
परदेशी जन इस को छू के—कनक की समता पाता है ॥
धर्म कर्म की मर्यादा भी—सब देशों से न्यारी है ।
बुद्ध देव के अहिंसा व्रत का—पालन होता भारी है ॥
ईश्वर इस की रक्षा कीजो—बाल निवेदन करते हैं ।
कलह क्लेश नहीं आने पावें—यही ध्यान हम धरते हैं ॥

(चोधरी.)

पाठ १५

अव्यय विचार.

हिन्दी	गुजराती	वाक्य
में	માં	घर में बिल्ली है
यहां	અહીં	यहां कौन खड़ा है ?
तब	ત્યારે	तब उस ने अपनी बात शुरू की
तब से	ત્યારથી	तब से हिन्दुस्तान की हालत खराब हुई है
आखिरकार	આખરે	आखिरकार वह उस की शरण हुआ
कब	કયારે	आगरे कब जाओगे ?
तुरत ही	તરતજ	तुरत ही रेलगाड़ी आ गई
और	અને	राम और लक्ष्मण सीता के संग वन में गये
लेकिन	પણ	तुम बड़े चतुर हो लेकिन सुस्त हो
मगर	પણ	सब आ गये हैं मगर भाई नहीं आया है
अभी तक	અત્યારસુધી	अभी तक तुम ने कुछ नहीं किया
अगर	જો	अगर मेरी सलाह मानोगे तो सुख पाओगे
अब	હવે	अब आप अपना भाषण शुरू कीजिए

વહાં	ત્યાં	વહાં કોન છે ?
કહાં	ક્યાં	વડા ભાઈ કહાં છે ?
ક્યોં	કેમ	લડકોં કો ક્યોં નહીં પઢાતે ?
યહાં	અહીં	યહાં એક સન્દૂક છે
નીચે	નીચે	તુમ્હારે પૈર કે નીચે ક્યા છે ?
દૂર	આધે	દૂર કી चीज़ તુમ દેખ સકતે હો ?
આગે	આગળ	તુમ્હારે ઘર કે આગે ક્યા છે ?

પાઠ ૧૬

ક્રિયાનું શાક્યાર્થ દેખાડવા માટે ક્રિયાના આજ્ઞાર્થ એક વચનમાં “ સકના ” ધાતુનાં વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્ય-કાળનાં રૂપો ઉમેરવામાં આવે છે.

ક્રિયા	આજ્ઞાર્થ	શક્યાર્થ
કરના	કર	કર સકતા છે કરી શકે છે.
લિખના	લિખ	લિખ સકતા છે લખી શકે છે.
ગાના	ગા	ગા સકતા છે ગાઇ શકે છે.
મારના	માર	માર સકતા છે મારી શકે છે.
ચલના	ચલ	ચલ સકતા છે ચાલી શકે છે.
પઢના	પઢ	પઢ સકતા છે ભણી શકે છે.

આના વાતુ શક્યાર્થ.

વર્તમાનકાલ

૧ મૈં આ સકતા હૂં હું આવી શકું છું.	હમ આ સકતે હૈં અમે આવી શકીએ છીએ.
૨ તૂ આ સકતા હૈ તું આવી શકે છે.	તુમ આ સકતે હો, આપ આ સકતે હૈં તમે આવી શકો છો.
૩ વહ આ સકતા હૈ તે આવી શકે છે.	વે આ સકતે હૈં તેઓ આવી શકે છે.

પૂર્ણ વર્તમાનકાલ

૧ મૈં આ સકા હૂં હું આવી શક્યો છું.	હમ આ સકે હૈં અમે આવી શક્યા છીએ.
૨ તૂ આ સકા હૈ તું આવી શક્યો છું.	તુમ આ સકે હો, આપ આ સકે હૈં તમે આવી શક્યા છો.
૩ વહ આ સકા હૈ તે આવી શક્યો છે.	વે આ સકે હૈં તેઓ આવી શક્યા છે.

ભૂતકાલ

૧ મૈં આ સકા હું આવી શક્યો.	હમ આ સકિ અમે આવી શક્યા.
૨ તૂ આ સકા તું આવી શક્યો.	તુમ આ સકે, આપ આ સકે તમે આવી શક્યા.

३ वह आ सका   वे आ सके
ते आवी शक्यो.   तेओ आवी शक्या.

पूर्ण भूतकाल

१ मैं आ सका था   हम आ सके थे
हुं आवी शक्यो હતો.   तमे आवी शक्या હતા.
२ तू आ सका था   तुम आ सके थे, आप आ सके थे
तुं आवी शक्यो હતો.   तमे आवी शक्या હતા.
३ वह आ सका था   वे आ सके थे
ते आवी शक्यो હતો.   तेओ आवी शक्या હતા.

भविष्यकाल

१ मैं आ सकूंगा   हम आ सकेंगे
हुं आवी शकीश.   व्यमे आवी शकीशु.
२ तू आ सकेगा   तुम आ सकोगे, आप आ सकेंगे
तुं आवी शकशे.   तमे आवी शकशे.
३ वह आ सकेगा   वे आ सकेंगे
ते आवी शकशे   तेओ आवी शकशे

वाक्यो.

तनिक-थोडी. देर-वार. जहाज-वडाणु. घंटा-कलाक.
कई-क़टलायेक. लकीर-लीटी. खींचना-होखुं. हुआ-आशीर्वाद.
सुई-सोय. बिना-वगर. अब-हवे. सहना-सहन करुं. मेलना

—सड़न करवुं. यतीमखाना—अनाथाश्रम. चिमगादर—
 आभायडियुं. उल्लू—धुवड. बिल्ली—बिलाडी. चूहा—छंदर.
 खतम—पूरी. लगभग—आशरे. डेढ़—ढोढ. तैरना—तरवुं.
 बन्दोबस्त—प्रबंध. अलग—दूर. छिपे हुए—संतायेला.
 छीनना—भुंथी लेवुं. तकदीर—नसीब. ख्वाहिश—छाछा.
 चील—सभडी. जितना—जेटवुं. ऐनक—चस्मा. डरपोक—
 भीकण. पहिया—पैडुं. भी—पण.

मैं इस काम को तनिक देर में कर सकता हूं। हवाई जहाज घंटे में कई मील जा सकता है। मछलियां पानी के अन्दर सांस ले सकती हैं। वह सीधी लकीर हाथ से खींच सकेगा। सुई बिना दर्जी कपड़ा नहीं सी सकता। अब मैं आंख का दुःख नहीं सह सकता। क्या आप इस बच्चे को यतीमखाने में भेज सकते हैं? चिमगादर सूरज की धूप में बाहर न निकल सकेगी। उल्लू अंधेरे में शिकार कर सकता है। वह चूहा बिल्ली से न बच सका। तुम इस किताब को कितने दिन में खतम कर सकोगे? वह घंटे में लगभग डेढ़ मील तैर सकेगा। उस से कुछ भी बंदोबस्त न हो सका। बिधाता हंस की दूध और पानी अलग करने की शक्ति को नष्ट नहीं कर सकता। विद्या रूपी छिपे हुए धन को कौन छीन सकता है? तकदीर के लिखे को कोई नहीं मिटा सकता। लालची के मन की ख्वाहिश

બ્રહ્મા भी पूरी नहीं कर सकता । चील जितना उंचा कोई पक्षी नहीं उड़ सकेगा । रात में ऐनक बिना मैं अच्छी तरह पढ़ सकता हूं । क्या डरपोक से कोई डर सकता है ? जैसे दो पहियों की समानता बिना बैल गाड़ी नहीं चल सकती वैसे ही स्त्री पुरुष की समानता बिना गृहस्थाश्रम रूपी गाड़ी भी नहीं चल सकती ।

ગુજરાતી વાક્યો:—(૧) હું નદીમાં તરી શકીશ. (૨) તે મને ઝાળખી શકશે. (૩) મારી સાથે ડાણુ ચાલી શકે છે ? (૪) હું કડવી દવા પી શકીશ. (૫) ગાવિંદ મેજને હલાવી શક્યો નહિ. (૬) હું પરીક્ષામાં લખી શકીશ નહિ. (૭) તે અંગ્રેજી બોલી શક્યો નહિ. (૮) તે તમારી ખરેખરી કરી શકશે નહિ. (૯) ઘુડા રાત્રે ઝેદ શકે છે. (૧૦) ઈશ્વર સહાય કરશે.

પાઠ ૧૭

ચાલુ વર્તમાનકાલ.

આજ્ઞાર્થ એક વચનમાં “ રહા હૈ ” નાં રૂપો ઉમેરવાથી ચાલુ વર્તમાનકાળ બને છે.

ક્રિયા	આજ્ઞાર્થ	ચાલુ વર્તમાનકાલ
કરના	કર	કર રહા હૈ કરે છે.

આના	આ	આ રહા હૈ આવે છે.
જાના	જા	જા રહા હૈ જાય છે.

ચાલુ ભૂતકાલ

આજ્ઞાર્થ એકવચનમાં “રહા થા ” નાં રૂપો ઉમેરવાથી ચાલુ ભૂતકાળ બને છે.

ક્રિયા	આજ્ઞાર્થ	ચાલુ ભૂતકાલ
કરના	કર	કર રહા થા કરતો હતો.
રોના	રો	રો રહા થા રડતો હતો.
નાચના	નાચ	નાચ રહા થા નાચતો હતો.

ચાલુ ભવિષ્યકાલ

આજ્ઞાર્થ એકવચનમાં “રહા હોગા ”નાં રૂપો ઉમેરવાથી ચાલુ ભવિષ્યકાળ બને છે.

ક્રિયા	આજ્ઞાર્થ	ચાલુ ભવિષ્યકાલ
મારના	માર	માર રહા હોગા મારતો હશે.
ખેલના	ખેલ	ખેલ રહા હોગા રમતો હશે.
સોના	સો	સો રહા હોગા સૂતો હશે.

ચાલુ વર્તમાનકાલ (પુ.)

કરના

- ૧ મૈં કર રહા હું હું કરું છું. હમ કર રહે હૈં તમે કરીએ છીએ.
- ૨ તૂ કર રહા હૈ તુ કરે છે. તુમ કર રહે હો, આપ કર રહે હૈં તમે કરે છે.
- ૩ વહ કર રહા હૈ તે કરે છે. વે કર રહે હૈં તેઓ કરે છે.

चालु भूतकाल (पुं.)

१ मैं कर रहा था	हम कर रहे थे
हुं करतो હતો.	અમે કરતા હતા.
२ तू कर रहा था	तुम कर रहे थे, आप कर रहे थे
तुं करतो હતો.	તમે કરતા હતા.
३ वह कर रहा था	वे कर रहे थे
ते करतो હતો.	તેઓ કરતા હતા.

चालु भविष्यकाल (पुं.)

१ मैं कर रहा हूंगा	हम कर रहे होंगे
हुं करतो હોઈશ	અમે કરતા હોઈશું
२ तू कर रहा होगा	तुम कर रहे होंगे, आप कर रहे होंगे
तुं करतो હશે	તમે કરતા હશે
३ वह कर रहा होगा	वे कर रहे होंगे
ते करतो હશે	તેઓ કરતા હશે

चालु वर्त्तमानकाल (स्त्री.)

१ मैं कर रही हूं	हम कर रही हैं
	इत्यादि

चालु भूतकाल (स्त्री.)

१ मैं कर रही थी	हम कर रही थीं, इत्यादि.

ચાલુ ભવિષ્યકાલ

૧ મેં કર રહી હૂંગી	હમ કર રહી હોંગી
૨ તૂ કર રહી હોંગી	તુમ કર રહી હોંગી
	આપ કર રહી હોંગી
૩ વહ કર રહી હોમી	વે કર રહી હોંગી

દ્વિતીય ચાલુ ભૂતકાલ

ક્રિયાના વર્તમાન કાળમાંથી હૈ નાં રૂપો કાઢી નાખીને તેની જગોએ થા નાં રૂપો ઉમેરવાથી દ્વિતીય ચાલુ ભૂતકાળ બને છે અને એ રૂપ સાદા ભૂતકાળમાં પણ વપરાય છે.

કરના ધાતુનાં રૂપો.

૧ મેં કરતા થા	હમ કરતે થે	
હું કરતો હતો.	અમે કરતા હતા.	
૨ તૂ કરતા થા	તુમ કરતે થે	} તમે કરતા હતા.
તું કરતો હતો.	આપ કરતે થે	
૩ વહ કરતા થા	વે કરતે થે	
તે કરતા હતા.	તેઓ કરતા હતા.	

વાક્યો.

જાડા—શિયાળો. ગીદઢ—લોંકડી. શેર—સિંહ. બુઢાપા—
ધડપણ. મારે—લીધે. સુનાર—સોની. ગહના—ધરેણું. ફિજૂલ—
વ્યર્થ. સહારે—મદદ. ઘમંડ—ગર્વ. ટીકા—શીતળા ટંકાવવા તે

दूसरी—भीलू, दोस्त—भिन्न, देहात—गाभडां, बांटना—
 वહેંयवું. शादी—લગ્ન. भांति भांति—બુદ્ધી બુદ્ધીબત. अवम्भा
 —આશ્ચર્ય. मुखिया—मुखी. चारों ओर—चारों ओर. इन्ति-
 जाम—प्रबंध. (भंडोअस्त.) बचपन—अथपण. डर—ભય. इधर
 उधर—આમતેમ. वान—આદત. धूआ—धुभाडे. बहुताय से—
 બહુ. लगान—જમીનવેરે. चौकीदार चौकीयात. मुदर्सि—મહે-
 તાલ. पहाड़ा—આંક. टेढ़ी—વાંછી. सतर—લીટી. ठेकेदार—કંટ્રાક્ટર
 बदमाश—लुअ्यो. महसूल—वेरें. वापिस आना—પાછા આવવું.
 साझी—ભાગીદાર. इका—એક ઘોડાની गाडी. बैठ कर—બેસીને.
 आपस में—भांछेभांछे. मकड़ी—करोणीआ. बारीक—जीशी.
 मोल लेना—वेयातું લેવું.

जाड़े की ऋतु दौड़ती आ रही है। गीदड़ के पीछे
 कुत्ता भाग रहा है। लोमड़ी शेर से कह रही थी। वह
 बुढ़ापे के मारे दुःख पा रहा था। सुनार गहना गढ़ रहा
 होगा। तुम अपना वक्त फिजूल गुमा रहे हो। वह तुम्हारे
 सहारे इतना घमंठ कर रहा है। वेक्सिनेटर लड़कों के टीका
 लगा रहा है। शेर और हाथी लड़ रहे हैं। वह अकेला सब
 का मुकाबिला कर रहा है। वह दूसरी बार फिर इम्तहान
 देने जा रहा है। मोहन अपने दोस्त को समझा रहा होगा।
 देहात से बहुत से लड़के किताबें खरीदने आ रहे हैं। शेर
 फकीरों को चने बांट रहा था। मैं कल इस वक्त अपने
 दोस्त की शादी में जा रहा था। बुलन्दशहर में हमारे लिये

भांति भांति की रसोई तैयार हो रही थी। वह कोयल की बोली सुन-बड़ा अचम्भा कर रहा है। मुखिया चोरों के नाम बतला रहा था। पुलिस आज शहर के चारों ओर इन्तिज़ाम कर रही है। बचपन की ख़राब बान उस को अब दुख दे रही है। बाज़ के डर से पक्षी इधर उधर उड़ रहे हैं। ज्वालामुखी में से धुंआ बहुतायत से निकाल रहा है। मैं आप की आज्ञानुसार अपना काम कर रहा हूँ। वह ज़मीन का लगान कचहरी में भरने जा रहा होगा। चौकीदार रात में २ बजे पहरा दे रहा था। मुदर्रिस स्लेट में पढ़ाड़े लिख रहा था। यह लड़का टेढ़ी सतर खींच रहा है। ठेकेदार सड़क की मरम्मत कर रहा है। इस बदमाश से सारा शहर कांप रहा था। वह महमूल भर के वापिस आ रहा है। कल शाम को साझी २ आपस में लड़ रहे थे। चार आदमी इक्के में बैठ कर शहर की ओर जाते थे !

मकड़ी तार ने सट्टारे पेड़ पर चढ़ती थी। मेरा भाई ढाका की बारीक़ मलमल खरीदता था। सन्दूक के लिये ताला मोल लेता था।

गूज़राती वाक्योः—(१) राज शिखरे ज़तो હતો. (२) માણસ ખાગમાં જાય છે. (૩) આકાશમાં પક્ષીઓ ઉડે છે. (૪) ગાય ધાસ ખાતી હતી. (૫) આકર સૂતો હતો.

પાઠ ૧૮

કા, કે, કી પ્રત્યયો વિષે વિવેચન.

(૧) ઝે પું. લિં. નામ પછી કોઈ વિભક્તિનો કોઈપણ પ્રત્યય આવે તો તે નામની પૂર્વે સંબંધ દર્શાવવા સારું “કે” પ્રત્યય આવે છે. જમક:-

વિભક્તિ-વિભક્તિ.

- ૧ રામ કે ભાઈ ને મોહન કો બુલાયા ।
- ૨ રામ કે ભાઈ કો બુલાઓ ।
- ૩ રામ કે ચાકુ સે મેરા હાથ કટ ગયા હૈ ।
- ૪ રામ કે ભાઈ કે લિયે આમ (કેરી) દો ।
- ૫ રામ કે હાથ મેં સે લોટા ગિર પડા ।
- ૬ રામ કે ભાઈ કા કયા નામ હૈ ?
- ૭ { રામ કે ઘર મેં દો નૌકર હૈં ।
રામ કે દરવાજે પૈ કૌન સ્વડા હૈ ?

(૨) ઝે કબજા અથવા તાબાનો નામ બહુવચનમાં હોય તો તેની પૂર્વે સંબંધદર્શક પ્રત્યય “કે” આવે છે. જમક:-
રામ કે લડકે બડે ચતુર હૈં ।

(૩) કબજા અથવા તાબાના નામની પૂર્વે હમેશાં સંબંધ-દર્શક “કી” પ્રત્યય આવે છે: જમક:-

રામ કી લડકી બડી ચતુર હૈ ।

રામ કી લડકિયાં બડી ચતુર હૈં ।

(४) नीचेना आपेला शब्दो अथवा ते अर्थवाणा
जीअ शब्दोनी पूर्वे “ के ” प्रत्यय आवे छे.

आधीन, ताबे, काबू, सिवाय, अलावा, (सिवाय),
पश्चात्, पास, निकट, समीप, योग्य, लायक, वास्ते, लिये,
कारण, सबब, मुताबिक (भाङ्क), समान, सदृश, अनुसार,
वक्त (वप्पत), समय, बाद (पछी), साथ, संग, अनुकूल.

दाखला:—आप के समान आज तक मैं ने कोई नहीं
देखा । इस के सबब (कारण) मेरा दिल हमेशा उदास
रहता है । आप के संग कौन खड़ा था । अकबर के बाद
जहांगीर गद्दी पर बैठा । इत्यादि.

(५) स्थानवाचक अव्ययनी पूर्वे पछ “ के ” मुकाय
छे. जेभडे:—

उपर, नीचे, आगे, पीछे, सामने, बाहर, अन्दर, भीतर
(अन्दर).

दाखला:—पेड़ के नीचे मुसाफिर खड़ा है. पानी के
भीतर मछलियां तरती हैं । इत्यादि.

तक—सुधी. वाक्यो.

तारीफ़-प्रशंसा. लौटना-पाछुं आपवुं. शराब—दाइ.
पागल-गांडो. सुई-कांटो (धडीयाणनुं), अलावा-उपरान्त.
चपरासी-पटावाणो. मुहर्रिर-कारकुन. तिलक-टीवुं. रोज़-
नामचा-रोजभेण. चपरास-पटो. घाट-आरो, सफ़ा-पानुं.

ભઈ—થઈ. ચંદન—સુખડ. ઘિસે—ધસે છે. કરે—કરે છે.
 ફસ્તેમાલ—ઉપયોગ.

સારા શહેર અનેક ભાઈની તારીફ કરતા હતા. મેં ત્રણ દિવસનાં અંતરે આપના તમામ રૂપિયા લૂંટી દૂંગા. શરાબ પીને સુખી પાગલ થઈ જાય છે. મિનટની સુઈ સે ઘંટેની સુઈ ઓછી થાય છે. આના અંગે મેં કશું જાણતું નહીં. ચપરાસીના હાથમાં સેચપરાસ પડી ગઈ. મારા ભાઈ શંભૂદયાલ વકીલના ઘરે મુકદ્દમા છે. રોજ નામચેના સફાઈ પર સ્થાવીર ઢાલ દીધા છે. રાતના વખતે ચપરાસી આપની ચપરાસની ચૂંટી પર ઢાલ દેતા હતા.

દોહા:—ચિત્રકૂટના ઘાટ પર, ભઈ સંતનની મીઠી.

તુલસીદાસ ચંદન ઘિસે, તિલક કરે રઘુવીર ॥

ગુજરાતી વાક્યો:—(૧) ગાંડાની સાથે હવે કદી ન જાણે. (૨) આપની તન્દુરસ્તી દારૂના ઉપયોગથી લથડી છે. (૩) સુખના આડની સુગંધી માછલી સુધી જાય છે. (૪) બીજાની પ્રશંસાથી તે બહુ ખુશ થાય છે. (૫) પટાવાળાના પગમાં વાગ્યું છે. (૬) મહાત્માના દર્શનથી અન્તઃકરણ શુદ્ધ થાય છે. (૭) છોકરા માના ખોળામાં રમે છે. (૮) સુખડની અંદર ગર્ભી શાન્ત કરવાનો ગુણ છે. (૯) પટાના બધાં અક્ષરો ધીસાઈ ગયા છે. (૧૦) લોભ સમાન બીજા પાપ નથી.

१ नियमः—याद राअवुं डे जे पु. लिं. नामनी पछी विलक्षितनो प्रत्यय आवे अने ते नामनी पूर्वे छडी विलक्षित-वाणो सर्वनाम आवे तो जेनी अन्ते “ ए ” छे ते ३५ ते सर्वनामनो मुक्यो. जेभडे:—उस के हाथ में सब कुछ है ।

(२) श्रीलिंग नामनी पूर्वे ‘ ई ’ वाणो अने बहुवचन नामनी पूर्वे ‘ ए ’ वाणो छडी विलक्षितनो सर्वनाम मुक्यो. जेभडे:—तुम्हारी किताब कहां है । हमारे नौकर खड़े हैं ।

पाठ १९

हिन्दुस्तानी और गुजराती के दर्मियान बात चीतें.

दर्मियान—वच्चे. देर—वार. डाक गाड़ी—भेल. मौसम—ऋतु. या—अथवा. पायखाना—आडो. करीब—आशरे. बुढ़ापा—धुपयु. अभी—अबु. बढ़ना—वधवु. बढ़हजमी—अपय्यो. जाने वाला—जनार. ग्यारह—अग्यार.

हिन्दुस्तानी—शेठ जी ! कलकत्ते जाने वाली डाक गाड़ी का वक्त हुआ है या नहीं ?

गुजराती—बाबू साहिब ! करीब पौने ग्यारह बजे गाड़ी यहां स्टेशन पर आतो है । अभी एक घंटे की देर है, चलो मैं भी इस गाड़ी से जाने वाला हूं ।

हिन्दुस्तानी—आप कहां जाने वाले है ?

गुजराती-मैं कलकत्ते काँग्रेस देखने जाता हूँ ।

हिन्दुस्तानी-तब तो बहुत अच्छा, मैं भी काँस में जाता हूँ ।

गुजराती-अरे चायवाला ! चाय लाओ ।

हिन्दुस्तानी-यहां पर चाय नहीं मिलती । अगर इच्छा हो तो दूध मिलेगा, दूध वाले को बुलाइये ।

गुजराती-नहीं बाबूजी, दूध तो मुझे बदहजमी करता है । यह देश कैसा खराब है कि चाय भी ऐसा बड़े स्टेशन पर नहीं मिलती ।

हिन्दुस्तानी-आप तो चाय के बड़े शौकिन मालूम होते हैं । क्या गर्मियों के दिनों में भी चाय पी जाती है ?

गुजराती-जी हां, गुजरात में तो हर मौसम में लोग चाय पीते हैं । मुझे तो आज कल भी तीन चार वक्त चाय पीये बिना नहीं चलता । सबेरे जब तक चाय नहीं पीता तब तक पायखाना भी नहीं उतरता ।

हिन्दुस्तानी-शेठजी । आप कृपा कर के इस व्यसन को छोड़ दीजिये । चाय शरीर को बहुत नुकसान करती है । देखो, चाय से दांत खराब हो जाते हैं और बुढ़ापा आने के पहिले ही हिलने, उखड़ने लगते हैं । दातों का संबंध आंख से होता है इस लिये इस की गर्मी आंख को भी नुकसान करती है । और चाय भूख को मारती है । आप खुद होशियार

हैं । जो चीज़ भूख को मारती है वह ज़रूर शरीर को हानि पहुंचाती है । इन सब बातों को ध्यान में लेकर आप इस के त्यागने का प्रण कीजिए ।

गुजराती-बाबूजी ! आप का कहना बिल्कुल सत्य है । मैं प्रतिज्ञापूर्वक कहता हूँ कि जब कभी चाय न पीऊंगा और न अपने लड़कों को पीने दूंगा.

लड़कों ! तुम भी चाय का पीना छोड़ दो और उसकी जगह पर दूध का प्याला पीओ जिस से शरीर सुधरे और बल बढ़े ।

पाठ २०

संतोष और सच्चाई का पुरस्कार.

अकाल-६७५।७.रोटी-३।८६। चुनना-वी।ए।वुं.चुपचाप-छानी।भानी. खड़ होना-७।७। थ।वुं. पुरस्कार-७६।७। वलिक-५।७. लौटना-५।७। ३२।वुं.

एक बार देश में बड़े ज़ोरों का अकाल पड़ा । एक गांव के गरीब लड़के धनी ज़मीनदार के घर रोटियां मांगने गये । उस ज़मीनदार ने उन्हें रोटियां दी और नित्य एक २ रोटी देने को कहा । रोटियां मंगवाई गयीं और लड़कों से एक २ रोटी लेने को कहा गया ।

सब लड़के दूट पड़े और चुन चुन कर बड़ी २ रोटियां उठा लीं। परन्तु एक छोटी लड़की चुपचाप खड़ी रही। जब सब हट गये तो उस ने सब से छोटी रोटि जो बच गयी थी प्रसन्नता पूर्वक उठा ली और घर चली गयी। ज़मीनदार साहिब यह तमाशा देख रहे थे। दूसरे दिन भी ऐसा ही हुआ। जब सब लड़कों ने रोटियां उठा लीं तब वह लड़की भी बची हुई सब से छोटी रोटि लेकर घर चली गई। घर जाकर उस रोटि को तोड़ा तो उस में से एक मुहर निकली। लड़की के मा बाप उस मुहर को लेकर ज़मीनदार के घर गये और उसे लौटाना चाहा। उन के साथ वह लड़की भी गई थी। ज़मीनदार साहिब ने कहा यह मुहर भूल से नहीं बल्कि जान बूझकर उस रोटि में रक्खी गई थी। यह उस लड़की के संतोष का पुरस्कार है। और यह लो-तुम्हारी सच्चाई का पुरस्कार यह है। ऐसा कह कर उन्होंने एक मुहर उन्हें दी। वे प्रसन्नतापूर्वक घर लौटे।

इत्यो३म्

हिन्दी के अभ्यास के लिए एक कोष की

जरूरत अनिवार्य होती है ।

गुजराती हिन्दी शब्दकोष

एक ऐसी पुस्तक है जिसमें १२०० पृष्ठ हैं और लगभग तीस हजार शब्द हैं जिन के अर्थ हिन्दी भाषा में दिए गये हैं । हिन्दी भाषा का राष्ट्र भाषा के रूप में करने के लिए कोष तो एक ज़रूरी चीज़ है इस लिए इस कोष का प्रत्येक हिन्दी सीखने वाले के पास होना अनिवार्य है । इस को श्रीयुत विद्याधिकारी साहेबने भी पाठशालाओं के लिए मंजूर किया है । मूल्य केवल ६) छ रुपए हैं । डाक स्वर्च

॥ -) पृथक

प्राप्तिस्थान

जयदेव ब्रधर्स, बड़ोदा.

SANSKRIT GRAMMAR IN CHARTS

Chart I verbs and participles
to be revised at a glance

**Very useful to candidates for
S. L. C. Examination,**
and for

Sanskrit students in Std. V and VI
by

N. S. Shastri B. A.
Price Four Annas.

सरल पद्यावलि.

A collection of easy verses in Sanskrit
very useful to beginners;

Baroda State Secondary Schools
use it as a text book,

by
N. S. Shastri B. A.
Price Four Annas.

Can be had of:—

M. C. Kothari
Raopura-BARODA.

